

PIESELE DE OS DIN EDIFICIUL I DE LA RĂZBOIENI-CETATE*

Imola Ciobanu-Boda**

Cuvinte-cheie: Războieni-Cetate, vicus militar, cultura materială, ace de păr, ace de cusut, jetoane, bază de date

Keywords: Războieni-Cetate, vicus militaris, material culture, hairpins, jettons, database

Topografia sitului și Edificiul I

Despre topografia sitului arheologic de la Războieni-Cetate se poate spune că seamănă cu cea a așezărilor militare din Dacia romană, cu excepția dimensiunilor castrului, care este mai mare decât majoritatea, având o suprafață interioară de aproximativ 5.2 hectare. Acest lucru se datorează faptului că trupa găzduită aici era compusă în teorie din 1000 de călăreți, fiind *ala I Batavorum milliaria*, nu doar din 500 de oameni. Structura internă a castrului este similară cu cea a oricărui alt castru, incluzând ca repere principale *principia*, barăcile, *praetorium*-ul și *horreum*-ul. Până în prezent, au fost identificate prin prospecții geofizice în interiorul castrului aceste componente. În plus, s-a detectat o mare parte din sistemul de fortificație, constând din două șanțuri paralele. În afara perimetrului castrului s-au dezvoltat două așezări civile, una situată la sud de castru (care se suprapune în mare parte cu zona actuală a caselor) și cealaltă la nord. În aceasta din urmă, s-au identificat, prin măsurători geofizice și săpături arheologice, zone de ateliere, complexe de tip *villa rustica*¹, o posibilă zonă sacra și, printre altele, și clădirea menționată. Acest lucru s-a realizat datorită prezenței unei densități ridicate de material ceramic în această zonă².

Edificiul I, cu dimensiuni de 23 × 20 metri, este situat la aproximativ 30 de metri în afara perimetrului nord-vestic al castrului roman de la

* Acest articol a fost publicat în cadrul unui grant al Ministerului Cercetării, Inovării și Digitalizării, CNCS – UEFISCDI, proiect PN-III-P1–1.1-TE–2021-0165, în cadrul PNCDI III.

** Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca, str. Mihail Kogălniceanu, nr. 1, e-mail: boda_imola@yahoo.com

¹ Bounegru, Varga 2023, 16.

² Varga, Bounegru 2021, 10–36.

Războieni-Cetate. Conform măsurătorilor geofizice, acest edificiu pare să fie cea mai mare construcție din așezarea civilă³. Începând din anul 2017, acest edificiu este cercetat sistematic, sub coordonarea Muzeului Național al Unirii Alba Iulia în colaborare cu Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca⁴.

Structural și arhitectonic, știm că pereții edificiului erau din lemn, acoperiți cu lut și vopsiți, cu excepția fundațiilor, care erau din piatră. Deși nu s-au găsit încă urme de pictură pe pereți, este probabil ca aceștia să fi fost decorați⁵. În timpul campaniilor de săpături din anii 2017–2023 au fost deschise 10 secțiuni în suprafața edificiului⁶, rezultând în descoperirea unei bucătării, a unei gropi menajere în afara clădirii, a două camere, a unui portic pe partea nordică și a unei porțiuni de drum pe partea estică a edificiului.

Scopul nostru a fost să aflăm utilitatea acestei mari și frumoase construcții de lângă castru, iar într-o anumită măsură, am reușit. Fiecare campanie de cercetare a adus noi indicii. Datorită prezenței unei bucătării, a bijuteriilor și a altor obiecte casnice, probabil edificiul a servit drept locuință, nu sediu administrativ. Proprietarul, probabil primul proprietar, datând din mijlocul secolului al II-lea, trebuie să fi avut legături strânse cu trupa, ceea ce este susținut de unele dintre obiectele găsite⁷.

Artefactele din os

Materialele arheologice, atât cele speciale cât și ceramica uzuală, sunt înregistrate pe teren și ulterior introduse într-o bază de date online⁸. Această bază de date este relațională, construită în MySQL, cu un motor de căutare pe Ruby on Rails, permițând descărcarea directă a fișierelor Excel și CSV.

Fiecare material înregistrat în baza de date are o fișă proprie, având un ID unic. Fișele conțin informații despre materialul din care este confecționată piesa, tipul de artefact, descrierea fizică, dimensiunile și anul/ secțiunea/ contextul în care a fost descoperită, însoțite de fotografii. Cei interesați

³ Pentru planul topografic al sitului vezi: Mischka, Rubel, Varga 2018, 377–405.

⁴ Membrii echipei în perioada 2017–2024: Dr. George Bounegru, Dr. Rada Varga, Dr. Imola Ciobanu-Boda, Dr. Cristina Crizbășan. Cu această ocazie doresc să adresez sincere mulțumiri colegilor mei pentru sfaturile acordate în legătura cu articolul de față și pentru suportul moral de-a lungul anilor. De asemenea, mulțumirile echipei merg constant și către Dr. Angela Lumezeanu, cea care ne-a construit și ne administrează baza de date.

⁵ Bounegru, Varga 2023, 18.

⁶ În anul 2024 membrii echipei a optat dărâmarea martorilor, astfel se va realiza o cercetarea arheologică pe întreaga suprafață a ariei decopertate.

⁷ Bounegru, Varga 2023, 18.

⁸ Crearea și mentenanța bazei de date constituie una dintre obiectele principale a proiectului *People, things and identity constructs. The materiality of the Batavians from Roman Dacia*. Director proiect: Dr. Rada Varga. Este găzduită pe serverul UBB.

de materialele arheologice descoperite la Războieni-Cetate pot consulta baza de date online și pot efectua căutări după tipul de artefacte sau materialul din care sunt realizate.

În campaniile de cercetare ale Edificiului I au fost descoperite până în prezent 12 ace de păr, 10 ace de cusut și două jetoane⁹.

Cele mai populare produse din os din Dacia sunt piesele de podoabe reprezentate de *acele de păr* (Aici introdus Fig.1-2). Unele coafuri mai complexe necesitau un număr semnificativ de ace de păr, ceea ce explică prezența lor în cantități mari. Acele de păr puteau avea atât un rol decorativ (ornamentarea coafurii), cât și funcțional, fiind utilizate pentru prinderea părului¹⁰. Nu există o tipologie universală aplicată la nivelul Imperiului, fiecare autor elaborând propria sa tipologie, care nu coincide întotdeauna cu exemplele din alte situri arheologice.

Piesele din Edificiul I au un corp rotund în profil. Din cele 12 exemple de ace de păr recuperate, 6 dintre ele au păstrat partea superioară a piesei, permițând câteva observații privind capătul decorativ. O singură piesă are capul conic¹¹, iar în trei piese corpul este delimitat de un capăt decorat printr-o canelură, lipsind vârful și capătul decorativ¹². În a treia categorie intră două piese identice, al căror

Fig. 1. Acul de păr nr. 1 din catalog. / Hairpin 1 from the catalogue.

Fig. 2. Acul de păr nr. 5 din catalog. / Hairpin 5 from the catalogue.

⁹ Considerăm interesant de a menționa că artefactele produse din os, corn, fildeș în lumea romană sunt incluse în șapte categorii și anume: unelte și ustensile; jetoane de joc și tesserae; obiecte de toaletă și instrumente medicale; podoabe și amulete; militaria; cutii și recipiente; accesorii de mobilier. Pentru această tipologie vezi Deschler-Erb 1998, 121. Pentru Dacia romană sunt două mari monografii: pentru Apulum vezi: Ciugudean 1997, iar pentru Porolissum vezi: Vass 2013.

¹⁰ L. Vass în teza lui de doctorat (Vass 2013, 61–63) descrie concluzia și altor cercetători în ceea ce privește faptul că acele de păr au putut îndeplini deodată mai multe funcții.

¹¹ Excel 1243 / ID 105 = Catalog nr. 1, Bounegru, Varga 2023, 39. Acesta are analogii perfecte în Apulum (vezi Bounegru, Ciobanu, Ota, Anghel 2011, 61).

¹² Excel 1462 / ID 797 = Catalog nr.5, Excel 13555 / ID 858 = Catalog nr.9, Excel 19124 / ID 949 = Catalog nr.10.

Fig. 3. Acul de cusut nr. 13 din catalog. / Needle 13 from the catalogue.

Fig. 4. Acul de cusut nr. 14 din catalog. / Needle 14 from the catalogue.

corp circular este delimitat de capătul decorat prin trei muluri de aceeași dimensiune¹³, iar una dintre ele are vârful decorat cu un con de pin¹⁴.

Ca fapt divers, menționăm un ac de păr confecționat din bronz, al cărui corp este delimitat de un capăt decorat prin șanțuire adâncă.¹⁵ Acesta a fost descoperit pe podeaua camerei 2 din Edificiul I¹⁶.

În ceea ce privește locul unde au fost descoperite aceste piese în clădire, menționăm că ele au fost găsite atât în groapa menajeră (complexul 1, cu 2 bucăți)¹⁷ cât și pe toată suprafața Edificiului, fără a fi asociate cu vreun loc specific (cum ar fi o cămară, un dulap sau un sertar). Prezența lor într-un număr mare indică faptul că aici locuia o familie la momentul cercetat de noi.

După acele de păr, cele mai comune piese prelucrate din os sunt *acele de cusut* (Aici introdus Fig. 3–4). Acestea erau indispensabile în gospodăriile familiilor și sunt prezente într-un număr semnificativ în siturile arheologice, atât militare, cât și civile, din provinciile dacice. Dimensiunile acestor ace sunt foarte diverse, atât în grosime, cât și în lungime.

În Edificiul I au fost recuperate 10 ace de cusut, atât întregi, cât și fragmentare. Acestea au corpul rotund în profilul părții inferioare și puternic aplatizat în zona urechilor. Procedura de subțiere

¹³ Excel 19160 / ID 947 = Catalog nr.11.

¹⁴ Excel 19193 / ID 993 = Catalog nr.12. Acesta are analogii perfecte în Apulum (vezi Bounegru, Ciobanu, Ota, Anghel 2011, 56). Merită menționat că aceste tipuri de piese erau turnate și în bronz, descoperite tot în Apulum (vezi Bounegru, Ciobanu, Ota, Anghel 2011, 52).

¹⁵ Excel 19212 / ID 1001.

¹⁶ Piesa reprezintă un fragment de ac de păr, respectiv partea superioară a acestuia. Are capul conic, separat de restul corpului printr-o șanțuire adâncă. Prezintă apoi un decor torsadat, bine delimitat de corpul tijei. Tija este circulară în profil. Fragmentul de ac se păstrează pe o lungime de 7,4 cm, având la capătul superior un diametru de 0,6 cm, iar în zona rupturii de 0,3 cm.

¹⁷ Excel 1243 / ID 105 = Catalog nr. 1 (lipsește doar partea inferioară) și Excel 1285 / ID 125 = Catalog nr.4 (foarte fragmentar).

se realiza cu un cuțit sau cu orice alt obiect ascuțit. Urechea era perforată mai ușor într-un material plat decât într-o formă rotundă. Orificiul era realizat cu un sfredel mic, iar două orificii alăturate erau apoi unite¹⁸.

În ceea ce privește locul unde au fost descoperite în Edificiu, acestea au fost găsite atât în groapa menajeră cât și pe toată suprafața clădirii, fără a fi asociate cu un loc specific (cum ar fi o cămară, un dulap sau un sertar), asemănător acelor de păr. Aceste ace de cusut puteau fi reascuțite în cazul deteriorării lor, la fel ca și cele de păr, însă nu am găsit urme de reascuțire pe piesele noastre, cele rupte în perioada romană fiind găsite în groapa de gunoi a Edificiului. Dorim să menționăm o piesă specială, a cărei vârf este extrem de tocit¹⁹. Lungimea acului este de 11.7 cm, iar pare să fie foarte rezistent. Am observat urme de folosință ale acestui ac pe niște linii fixe, ceea ce sugerează că acesta era preferat de locuitorii clădirii pentru cusături specifice, probabil pentru un anumit tip de haină și cu un anumit tip de ață.

În stadiul actual al cercetării și publicării, așezările romane de la Apulum dețin cele mai multe exemple de ace de cusut din os din toate provinciile dacice. Cele 121 de exemplare publicate de Daniela Ciugudean sunt completate de alte exemplare recuperate în urma cercetărilor ulterioare. Până în prezent, tipologia dezvoltată de cercetătoare este singura tipologie pentru ace de cusut romane din os din întreaga Dacie²⁰.

La început, cercetătorii erau sceptici cu privire la existența atelierelor cu profile bine definite. Însă cercetările ulterioare demonstrează că în mediul militar de exemplu ateliere s-au specializat pe confecționarea armelor în general iar în mediul civil asupra unor podoabe, obiecte de toaletă²¹. Cu toate acestea, investițiile ulterioare au demonstrat că atelierele s-au specializat în diverse domenii, atât în mediul militar, cât și în cel civil. De exemplu, în Dacia romană, au existat două ateliere cu profilul principal de prelucrare a acelor de păr: Apulum 3 și Sarmizegetusa. Aș dori să prezint cazul atelierului de la Apulum 3 (*Colonia Aurelia Apulensis*), unde A. Cserni²² a dezvăluit o clădire romană de mari dimensiuni, din care au fost colectate 316 piese din os, dintre care 216 sunt ace de păr și de cusut. Numărul mare de ace de păr și de cusut sugerează că atelierul era bine organizat și probabil specializat în producția acestor tipuri de artefacte²³.

¹⁸ Bounegru, Varga 2023, 31.

¹⁹ Excel 1299 / ID 134 = Catalog nr.14; Bounegru, Varga 2023, 38.

²⁰ Ciugudean 1997, Ciugudean 2002, Vass 2013, 185–195.

²¹ Pentru ateliere vezi: Ciugudean 1997, Ciugudean 2003, Timoc 2007, Timoc 2008, Vass 2013, 41–51.

²² Cserni 1912, 280–282.

²³ Vass 2013, 46: ca tehnica de prelucrare s-a folosit tăiere, răzuire, perforare, incizare, lustruire, polizare; instrumente folosite la prelucrare erau fierestrău, cuțit, burghiu, răzuitoare.

Jocurile au avut un rol important în viața cotidiană și socială a romanilor, fiind practicate pentru distracție, trecerea timpului și pentru pariuri. Conform descoperirilor arheologice și surselor scrise, romanii cunoșteau jocurile de table care implicau folosirea jetoanelor și zarurilor²⁴. Prezența acestora s-a regăsit în aproape toate siturile arheologice din provincia Dacia, atât în mediul militar, cât și în cel civil. Piesele de joc erau păstrate în mici cutii speciale sau în pungi de piele²⁵.

La Războieni-Cetate, în Edificiul I, pe parcursul campaniilor arheologice, au fost descoperite 2 jetoane (*tesserae, calculi, milites*) confecționate din os. Aceste piese ar fi putut fi folosite în jocurile de table sau în alte jocuri care implicau aruncarea zarurilor. Jetoanele găsite prezintă mai multe cercuri concentrice pe o față, una dintre ele fiind mărginită de o bandă netedă²⁶, iar cealaltă margine fiind crenelată²⁷ (Aici introdus Fig. 5). Ambele piese sunt prelucrate la strung, iar punctul de centru se găsește pe fiecare exemplar în mijlocul piesei. Cercurile concentrice au fost realizate fie cu un compas, fie cu o daltă. Cele două piese au fost găsite la un an distanță unul de celălalt, pe podeaua (complexul 4) camerei 2 din Edificiul I.

Până în prezent, nu s-au descoperit zaruri (*talus, alae*) din os. Cu toate acestea, aș dori să menționez o bilă pentru joc cu semne²⁸, confecționată din lut, descoperită încă din primele zile ale cercetărilor arheologice ale Edificiului I (campania 2017). Este interesant faptul că aceasta a fost descoperită în S4, care ulterior s-a confirmat a fi o cameră, denumită de noi camera 2, locul unde au fost găsite și cele două jetoane descrise anterior.

Din păcate, numărul zarurilor din os descoperite în provinciile dacice este destul de mic, iar acest lucru se datorează mai degrabă stadiului actual de cercetare decât lipsei lor din siturile arheologice. Numărul jetoanelor identificate în siturile arheologice este mult mai semnificativ în comparație cu zarurile. L. Vass, în teza sa de doctorat, a identificat două ateliere în Dacia romană cu profilul principal de prelucrare a pieselor de joc.²⁹ Unul dintre acestea se află la

Fig. 5. Jeton nr. 23 din catalog. / Jetton 23 from the catalogue.

²⁴ Vass 2013, 126–141.

²⁵ Ciugudean 1997, 40–42.

²⁶ Descoperit în camera 2, în anul 2023, Excel 19213 / ID 1000 = Catalog nr.24.

²⁷ Descoperit în camera 2, în anul 2022, Excel 13559 / ID 1078 = Catalog nr.23, Bounegru, Varga 2023, 39.

²⁸ Excel 1094 / ID 90.

²⁹ Vass 2013, 41–51.

Bucium, iar celălalt la Apulum 4, adică în Praetorium consularis. Este interesant de menționat că la acesta din urmă s-a descoperit și o placă (coaste) ce s-a folosit la confecționarea jetoanelor³⁰.

În loc de concluzie, putem observa că osul a fost un material de interes datorită ușurinței cu care putea fi obținut, ușurinței cu care putea fi prelucrat, durabilității și posibilității de refolosire, cum ar fi ascuțirea în cazul acelor de păr și de cusut. De asemenea, era mult mai ieftin decât confecționarea unor obiecte din bronz sau metale prețioase.

În lumea romană, piesele din os erau fabricate folosind diverse tehnici, fie în ateliere de producție pe scară largă, fie în gospodării. Materia primă provenea din oasele animalelor sacrificate, în principal din oasele membrilor animalelor mari, care aveau un țesut osos compact potrivit pentru prelucrare³¹. Pentru obiectele din corn, se foloseau coarnele de cerb (*cervus elaphus*) sau căprior (*capreolus*), care erau culese la sfârșitul toamnei și apoi decupate în părți pentru prelucrare. Textura acestora era mai ușor de prelucrat, deoarece nu conțineau vase de sânge sau alte impurități³². Dacă prelevarea oaselor se făcea în urma sacrificării animalului trebuia avut mare grijă ca materia primă să nu se strice. Osul înaintea prelucrării nu avea voie să fie nici prea crud deoarece acest fapt ar împiedica tăierea netedă și dreaptă cu fierăstrăul, dar nici foarte uscat, deoarece atunci acesta ar putea provoca crăpături la prelucrarea prin presiune³³. Referitor la Războieni-Cetate, analiza arheozoologică efectuată în Edificiul I de către Georgeta El Susi a relevat absența animalelor sălbatice în dieta proprietarilor din secolul al II-lea și prezența bovinelor, în special a celor de dimensiuni mari.

În ceea ce privește fabricarea pieselor de os, procesul implica mai multe etape. În primul rând, materialul era șablonat, apoi se trecea la strunjire. Strunjirea era realizată cu ajutorul unui strung manual, acționat printr-un arc. Mișcarea înainte și înapoi a arcului determina rotirea piesei în sens invers acelor de ceasornic. Instrumentele utilizate în acest proces includeau fierăstrăul, cuțitul, burghiul și răzuitoarea. După aceste operațiuni, piesa era șlefuită și finisată (folosind nisip umed sau o bucată de gresie, urmate de gresarea și netezirea cu o bucată de piele), apoi lustruită (cu ulei sau unsori)³⁴.

Identificarea atelierelor de prelucrare a osului se bazează în principal pe descoperirea de deșeuri, rebuturi, obiecte semi-fabricate sau prezența unor

³⁰ Vass 2013, 46: profilul prelucrării sunt doar piesele de joc, fără alte tip de artefact găsit.

³¹ Ciugudean 1997, 13.

³² Timoc 2008, 258.

³³ Timoc 2008, 258.

³⁴ Bounegru, Ciobanu, Ota, Anghel 2011, 17–20, Vass 2013, 46.

tipuri specifice de artefacte. În ceea ce privește atelierele de prelucrare a osului și cornului din Dacia romană, L. Vass, în teza sa de doctorat³⁵, a identificat până în prezent 11 astfel de ateliere, dintre care 5 se află în Apulum. Alte ateliere se găsesc în Porolissum, Bucium, Ilișua, Micia, Tibiscum, Sarmizegetusa, Feldioara și Râșnov. Aceste ateliere preferau oasele lungi de la animalele domestice (de exemplu, bovinele în Apulum și Sarmizegetusa) și coarnele de cerb (precum la Bucium, Ilișua, Micia, Tibiscum, Feldioara).

În Războieni-Cetate, până în prezent a fost descoperit un singur os de cal în curs de prelucrare, care prezenta urme de cuțit și fierăstrău. Se presupune că se încerca realizarea unui mâner, având în vedere dimensiunile și orificiul interior. Nu există dovezi clare ale existenței unui atelier în Războieni-Cetate, se consideră că piesele de os, în special acele de păr și de cusut, au fost aduse sau cumpărate de către populația batavă din zonele învecinate. Prelucrarea osului era mai convenabilă și mai ieftină decât cea a bronzului sau a metalelor prețioase, ceea ce facilita un comerț activ. Toate tipurile de piese din os descoperite în Edificiul I au fost regăsite și în numeroase exemple în siturile arheologice de la Apulum, unde exista un atelier local specializat în prelucrarea acelor de păr și de cusut.

Datarea pieselor de os din Edificiul I nu poate fi realizată cu exactitate pe baza materialelor respective, ci doar în comparație cu restul artefactelor găsite în straturile arheologice. În urma cercetărilor patrimoniului mobil și imobil rezultat, se poate afirma că faza clădirii săpate de către cercetători se datează după mijlocul secolului al II-lea.

Cultura materială a Edificiului I este extrem de bogată, variată și unică. Cele mai relevante tipuri de artefacte găsite în acest edificiu au fost prezentate într-un catalog de expoziție dedicat sitului arheologic menționat. Printre cele mai spectaculoase artefacte se numără două vase antropomorfe³⁶, identificate ca fiind importuri din zona Rinului de Jos în urma unor cercetări exhaustive. De asemenea, în categoria importurilor se încadrează și un pahar biconic, care prezintă analogii în Gallia Belgica, una dintre principalele zone din care batavii importau ceramica.

Nu doar cultura materială indică legături directe cu zona Rinului, ci și altarul pentru Hercules Magusanus, care evidențiază în mod clar perpetuarea cultului divinităților batave³⁷.

În ceea ce privește diversitatea artefactelor, menționăm prezența mai multor monede (confeționate din aur, argint și bronz) descoperite de-a lungul anilor, precum și fibule (din argint și bronz), instrumente medicale și de cosmetică, cerceluș de aur, o statueta de bronz ce înfățișează un prizonier barbar, o statueta

³⁵ Vass 2011, 41–51.

³⁶ Varga, Bounegru 2019, 221–232.

³⁷ Varga, Rubel 2021, 107–132.

Venus pudica din lut, un mâner de pateră din lut, dar și numeroase opaițe și tipare de opaiț (care demonstrează confecționarea locală a acestora) și numeroase vase utilizate în gospodăria locală.

Având în vedere aceste aspecte, în Războieni există importuri din afara graniței provinciei Dacia, ceea ce sugerează existența unei rute comerciale externe. Semnalăm și prezența unei rute interne, în special între Apulum și Războieni. Despre legăturile dintre Războieni și Dacia Porolissensis nu există informații specifice, dar este posibil să fi existat conexiuni comerciale sau culturale între aceste regiuni. În plus, observăm și prezența unor produse locale, realizate în atelierele din zonă, ceea ce indică o economie locală activă și diversificată.

CATALOG

Ace de păr

1. Ac de păr (Excel 1243/2017)

Descriere: Fragmentar. Confecționat din os. Corpul este rotund în profil. Are capul conic. Lipsește vârful.

Locul descoperirii: Edificiul I.

Dimensiuni: L – 10.5 cm

Datare: Sec. II–III p.Chr.

Bibliografie: Bounegru, Varga 2023, 39, nr. 7.

2. Ac de păr (Excel 1013/2017)

Descriere: Fragmentar. Confecționat din os. Corpul este rotund în profil. Are capul conic. Lipsește vârful.

Locul descoperirii: Edificiul I.

Dimensiuni: L – 6.8 cm

Datare: Sec. II–III p.Chr.

Bibliografie: Inedit

3. Ac de păr (Excel 1100/2017)

Descriere: Fragmentar. Confecționat din os. Corpul este rotund în profil. Lipsește partea superioară a piesei

Locul descoperirii: Edificiul I.

Dimensiuni: L – 5,9 cm

Datare: Sec. II–III p.Chr.

Bibliografie: Inedit

4. Ac de păr (Excel 1285/2017)

Descriere: Fragmentar. Confecționat din os. Corpul este rotund în profil. Lipsește partea superioară a piesei

Locul descoperirii: Edificiul I.

Dimensiuni: L – 5,6 cm
Datare: Sec. II–III p.Chr.
Bibliografie: Inedit

5. *Ac de păr* (Excel 1462/2018)

Descriere: Fragmentar. Confectionat din os. Corpul este rotund în profil, delimitat de capătul decorat printr-o canelură. Lipsesc vârful și capătul de decor

Locul descoperirii: Edificiul I.

Dimensiuni: L – 9,4 cm; Dm – 0.4 cm

Datate: Sec. II–III p.Chr.

Bibliografie: Bounegru, Varga 2023, 39, nr. 8.

6. *Ac de păr* (Excel 1522/2018)

Descriere: Fragmentar. Confectionat din os. Corpul este rotund în profil. Lipsește capătul de decor al piesei

Locul descoperirii: Edificiul I.

Dimensiuni: L – 6,2 cm

Datate: Sec. II–III p.Chr.

Bibliografie: Inedit

7. *Ac de păr* (Excel 1777/2021)

Descriere: Fragmentar. Confectionat din os. Corpul este rotund în profil. Lipsește vârful și capătul de decor al piesei

Locul descoperirii: Edificiul I.

Dimensiuni: L – 5,7 cm

Datate: Sec. II–III p.Chr.

Bibliografie: Inedit

8. *Ac de păr* (Excel 1774/2021)

Descriere: Fragmentar. Confectionat din os. Corpul este rotund în profil. Lipsește vârful și capătul de decor al piesei

Locul descoperirii: Edificiul I.

Dimensiuni: L – 3,4 cm

Datate: Sec. II–III p.Chr.

Bibliografie: Inedit

9. *Ac de păr* (Excel 13555/2022)

Descriere: Două piese fragmentare ce provin din două ace diferite (lipit de zidul perimetral, camera 1). Confectionat din os. Corpul este rotund în profil, delimitat de capătul decorat printr-o canelură. Lipsesc vârful și capătul de decor

Locul descoperirii: Edificiul I.

Dimensiuni: L – 9 cm; L – 6 cm

Datate: Sec. II–III p.Chr.

Bibliografie: Inedit

10. *Ac de păr* (Excel 19124/2023)

Descriere: Fragmentar. Confectionat din os. Corpul este rotund în profil, delimitat de capătul decorat printr-o canelură. Lipsește capătul de decor.

Locul descoperirii: Edificiul I.

Dimensiuni: L – 10 cm

Datare: Sec. II–III p.Chr.

Bibliografie: Inedit

11. *Ac de păr* (Excel 19160/2023)

Descriere: Fragmentar. Confectionat din os. Corpul este rotund în profil, delimitat de capătul decorat prin trei muluri de aceeași dimensiuni. Lipsește capătul de decor.

Locul descoperirii: Edificiul I.

Dimensiuni: L – 15 cm

Datate: Sec. II–III p.Chr.

Bibliografie: Inedit

12. *Ac de păr* (Excel 19193/2023)

Descriere: Fragmentar. Confectionat din os. Corpul este rotund în profil, delimitat de capătul decorat prin trei muluri de aceeași dimensiuni. Capătul este decorat cu un con de pin. Lipsește vârful piesei.

Locul descoperirii: Edificiul I.

Dimensiuni: L – 8 cm

Datate: Sec. II–III p.Chr.

Bibliografie: Inedit

Ace de cusut

13. *Ac de cusut* (Excel 1272/2017)

Descriere: Fragmentar. Confectionat din os. Corpul este oval în profil. Urechea a fost realizată prin unirea a două găuri circulare. Lipsește capul cu partea superioară a urechii.

Locul descoperirii: Edificiul I.

Dimensiuni: L – 11,7 cm

Datate: Sec. II–III p.Chr.

Bibliografie: Bounegru, Varga 2023, 38, nr. 5.

14. *Ac de cusut* (Excel 1299/2017)

Descriere: Întreg. Confectionat din os. Corpul este oval în profil. Urechea a fost realizată prin unirea a două găuri circulare.

Locul descoperirii: Edificiul I.

Dimensiuni: L – 11,6 cm

Datare: Sec. II–III p.Chr.

Bibliografie: Bounegru, Varga 2023, 38, nr. 6.

15. *Ac de cusut* (Excel 1064/2017)

Descriere: Întreg. Confectionat din os. Corpul este oval în profil. Urechea a fost realizată prin unirea a două găuri circulare.

Locul descoperirii: Edificiul I.

Dimensiuni: L – 11,2 cm

Datare: Sec. II–III p.Chr.

Bibliografie: inedit

16. *Ac de cusut* (Excel 1026/2017)

Descriere: Fragmentar. Confectionat din os. Corpul este oval în profil. Lipsește partea superioară a piesei.

Locul descoperirii: Edificiul I.

Dimensiuni: L – 5.7 cm

Datare: Sec. II–III p.Chr.

Bibliografie: Inedit

17. *Ac de cusut* (Excel 1362/2018)

Descriere: Fragmentar. Confectionat din os. Corpul este oval în profil. Lipsește mare parte a piesei.

Locul descoperirii: Edificiul I.

Dimensiuni: L – 4.2 cm

Datare: Sec. II–III p.Chr.

Bibliografie: Inedit

18. *Ac de cusut* (Excel 1731/2021)

Descriere: Fragmentar. Confectionat din os. Corpul este oval în profil. Urechea a fost realizată prin unirea a două găuri circulare. Lipsește vârful piesei.

Locul descoperirii: Edificiul I.

Dimensiuni: L – 7,3 cm

Datare: Sec. II–III p.Chr.

Bibliografie: Inedit

19. *Ac de cusut* (Excel 19151/2023)

Descriere: Fragmentar. Confectionat din os. Corpul este oval în profil. Lipsește marea parte a piesei, având doar vârful acestuia, ce pare extrem de tocit.

Locul descoperirii: Edificiul I.

Dimensiuni: L – 5 cm

Datare: Sec. II–III p.Chr.

Bibliografie: Inedit

20. *Ac de cusut* (Excel 19191/2023)

Descriere: Fragmentar. Confectionat din os. Corpul este oval în profil. Lipsește marea parte a piesei.

Locul descoperirii: Edificiul I.

Dimensiuni: L – 5 cm

Datate: Sec. II–III p.Chr.

Bibliografie: Inedit

21. *Ac de cusut* (Excel 19198/2023)

Descriere: Fragmentar. Confectionat din os. Corpul este oval în profil. Lipsește o mică parte a vârfului și partea superioară a urechiului.

Locul descoperirii: Edificiul I.

Dimensiuni: L – 10 cm

Datate: Sec. II–III p.Chr.

Bibliografie: Inedit

22. *Ac de cusut* (Excel 19207/2023)

Descriere: Fragmentar. Confectionat din os. Corpul este oval în profil. Urechea a fost realizată prin unirea a două găuri circulare. Lipsește o mică parte a vârfului.

Locul descoperirii: Edificiul I.

Dimensiuni: L – 11,4 cm

Datate: Sec. II–III p.Chr.

Bibliografie: inedit

Jetoane

23. *Jeton* (Excel 13559/2022)

Descriere: Întreg. Confectionat din os prin strunjire. Pe față este decorat cu cercuri concentrice și un cerc în relief dispus central. Marginea este crestată. Spatele este lis.

Locul descoperirii: Edificiul I.

Dimensiuni: Dm – 2 cm; gr – 0.2 cm.

Datate: Sec. II–III p.Chr.

Bibliografie: Bounegru, Varga 2023, 39, nr. 9.

24. *Jeton* (Excel 19213/2023)

Descriere: Întreg. Confectionat din os prin strunjire. Pe față este decorat cu cercuri concentrice și un cerc în relief dispus central. Marginea este mărginită de o bandă netedă. Spatele este lis.

Locul descoperirii: Edificiul I.

Dimensiuni: Dm –; gr – cm.

Datate: Sec. II–III p.Chr.

Bibliografie: Inedit

BIBLIOGRAFIE

- Bounegru, Ciobanu, Ota, Anghel 2011,
G. Bounegru, R. Ciobanu, R. Ota, D. Anghel, *Lux, util și estetic la Apulum. Podoabe și accesorii vestimentare. Catalog de expoziție*, Alba Iulia, 2011.
- Bounegru, Varga 2023,
G. Bounegru, R. Varga, *De Batavis. Cercetări arheologice la Războieni-Cetate*, Cluj-Napoca, 2023.
- Cserni 1912,
A. Cserni, *Jelentés a Colonia Apulensis területén végzett ásatásokról*, Budapest, 1912.
- Ciugudean 1997,
D. Ciugudean, *Obiecte de os, corn și fildeș de la Apulum*, Alba Iulia, 1997.
- Ciugudean 2003,
D. Ciugudean, *Despre funcționarea unor ateliere de prelucrarea a osului la Apulum*, în *PA*, 3, 2003, 278–281.
- Deschler-Erb 1998,
S. Deschler-Erb, *Romische Bein artefakte aus Augusta Raurica. Rohmaterial, Technologie, Typologie und Chronologie*, în *FiA*, 27/1, 1998.
- Mischka, Rubel, Varga 2018,
C. Mischka, Al. Rubel, R. Varga, *Das Lager der ala I Batavorum milliaria und sein vicus in Războieni-Cetate (Jud. Alba/RO) – Geophysikalische Untersuchungen und historische Einordnungen*, în *AK*, 48, 2018, 377–405.
- Timoc 2007,
C. Timoc, *Prelucrarea osului și cornului în provincia Dacia. Meșteșuguri și artizani în Dacia Romană*, în *BHAUT VIII*, 2007, 171–188.
- Timoc 2008,
C. Timoc, *Producția de obiecte din os și corn din Dacia romană*, în *BHAUT IX*, 2008, 256–284.
- Varga, Bounegru 2019,
R. Varga, G. Bounegru, *Two face pots from the vicus of Războieni-Cetate (Alba County)*, în S. Nemeti, E. Beu-Dachin, I. Nemeti, D. Dana, eds., *The Roman Provinces – Mechanism of Integration*, Cluj-Napoca, 2019, 221–232.
- Varga, Bounegru 2021,
R. Varga, G. Bounegru, *Fortissimi et validissimi. Fascinanții batavi din Dacia romană și așezarea lor de la Războieni-Cetate*, în *Historia*, 235, 2021, 10–36.

Varga, Rubel 2021,

R. Varga, A. Rubel, *Hercules Magusanus im Lager der ala I Batavorum milliaria in Războieni-Cetate (Kreis Alba, Rumanien)*, în *Germania*, 99, 2021, 107–132.

Vass 2013,

L. Vass, *Artefactele romane din os de la Porolissum. Contribuții la cunoașterea industriei osului din Dacia romană*, Teză de Doctorat, Cluj-Napoca, 2013.

BONE FRAGMENTS IN EDIFICE I FROM RĂZBOIENI-CETATE

Abstract

The material culture in Edifice I from Războieni-Cetate is a unique, extensive, and a diverse one. At the moment, from the finds there, this work aims to present the bone fragments. I also look over a preliminary report on the special materials found there in 2017–2023. I may point out the presence both of imported fragments and of those that were produced in local workshops in the civil settlement of Războieni-Cetate or around it.